VOLUME - VIII, ISSUE - 1 - JANUARY - MARCH - 2019
AJANTA - ISSN 2277 - 5730 - IMPACT FACTOR - 5.5 (www.sjifactor.com)

२२. धर्म व जातीचे राजकीयीकरण

प्रा. [illegible]
सहाय्यक प्राध्यापक, [illegible]

मार्क्स म्हणतात, धर्म हा पीडित प्राण्याचा उसासा आहे, हृदयशून्य जगाचे [illegible] आत्मा आहे, धर्म ही माणसाची अफू आहे 'It is opium of the people' [illegible] प्रेरणा प्रबळ असलेल्या आणि धर्मचिंतनाचा प्राचीन वारसा असलेल्या या देशात मार्क्स यांनी मांडलेले हे चिंतन [illegible] खूप चांगल्या प्रकारे समजावून सांगता आले असते. मार्क्स यांच्या या धर्मचिंतनाला [illegible] विचारांची पार्श्वभूमी देऊन स्पष्ट केले असते तर भारतात गेली ३० वर्ष धार्मिक व जातीय मूलतत्त्ववाद्यांनी जो [illegible] टोकाचा हैदोस घातला आहे, तो त्यांना घालता आला नसता. कार्ल मार्क्स यांचे धर्मचिंतन आपल्या [illegible] त्यांच्या जगण्याच्या व त्यांच्या अनुभवाच्या पार्श्वभूमीवर फार चांगल्या प्रकारे स्पष्ट करता येऊ शकते. [illegible] म्हणजे एक महापुरूष, महान कवी आणि उपदेशक तसेच संत चोखोबा यांनी जे भोगले आणि जे काही [illegible] अभिव्यक्त केले त्याला तोड नाही. या महान संतांचे विचार जर आपण प्रत्यक्षात धार्मिक आचरणात उतरवले असते तर आज 'धर्म' या शब्दाची एवढी चिकित्सा करण्याची वेळ आपणावर आली नसती. धर्माच्या आधारे मानवतेला [illegible] आणि माणुसकी जपणे आवश्यक असते, पण हा खालचा, हा वरचा, हा काळा, हा गोरा, हा हिंदू, हा मुसलमान, हा [illegible] हा दलित हे सगळे भेद आपण समाजामध्ये निर्माण केले आहेत. हे भेद पुसून टाकून आपण सर्व माणसं आहोत. [illegible] सर्वांचं जीवन माणूसकीसंपन्न झालं पहिजे, असा आचरण व विचारप्रवाह धर्मातून साकारायला हवा, पण तसे होताना दिसत नाही.

धर्म आणि जात हे दोन शब्द मानवजातीला एवढे चिकटून बसले आहेत की, त्यांच्याशिवाय व्यक्तींना काही ओळखच शिल्लक राहिलेली दिसत नाही. व्यक्ती व व्यक्तीसमूहाला देखील या दोन विशेषणांची आवड लागली आहे. खरं तर ती आवड धर्म आणि जातीच्या ठेकेदारांनी निर्माण केली आहे. भारतातील मोठा समूह जात व धर्माच्या आधारे आपली ओळख निर्माण करू पाहत आहे. आणि म्हणून धर्म समजून घेत असताना आजचे संदर्भ विसरून चालत नाही. किंबहुना आज भारतभरच नव्हे तर जगभर धार्मिक व जातीय तणावांनी नैसर्गिक जगणे संपत चालले आहे. साधारणतः १९८० नंतर ज्या प्रकारच्या धार्मिक व जातीय आव्हानांना सामोरं जावं लागतंय, त्याची भीषणता दिवसेंदिवस तीव्र होत चालली आहे. १९ व्या शतकातील धर्म व त्याची भूमिका २१ व्या शतकात संपूर्णतः बदलून गेली आहे.

मूलतः भारतात राज्यघटनेने धर्मनिरपेक्ष राज्याचा स्वीकार केलेला आहे. खरंतर भारतात धर्म, जाती आणि संप्रदाय यांच्या बाबतीत खूपच भिन्नता आहे. धर्म आणि पंथ यांचा आधार घेत अनेक गट देखील निर्माण झाले

आहेत.राज्यघटनेने स्वीकारलेली धर्मनिरपेक्षता म्हणजे धर्माला नकार असणे नव्हे किंवा धर्मांचे अस्तित्व संपल्याचा संकल्पही नाही तर सार्वजनिक जीवनात धर्मांबाबत सरकारने कोणती भूमिका घ्यायची, याबद्दल तात्विक चौकट आहे. आपण धर्मनिरपेक्षतेचा पुरस्कार केलेला असला तरी धर्मांधता हा राष्ट्रीय एकतेच्या मार्गातला मोठा अडसर आहेत. भारतात हिंदू, मुस्लिम, शिख, पारशी, जैन, बौध्द इ. धर्मांचे लोक राहतात. पण आजचे चित्र असे आहे की, या भिन्नधर्मीय लोकांमध्ये सहिष्णुतेची व सहकार्याची भावना लोप पावत चालली आहे. ४२ व्या घटनादुरूस्तीने 'धर्मनिरपेक्षता' या महान संकल्पनेला घटनेत समाविष्ट केले. त्याद्वारे धार्मिक स्वातंत्र्याच्या हक्कावर निर्बंध घातले असले तरी प्रत्यक्षात धर्मनिरपेक्ष राज्याची निर्मिती झाली नाही, कारण सगळयाच संघटना व राजकीय पक्ष जातींचे व धर्मांचे राजकारण करताना दिसतात.

भारतातील लोक जात व धर्म या दोन गोष्टींना एवढे चिकटून बसले आहेत की प्रत्येक गोष्ट जात व धर्मांच्या आधारेच पाहण्याची त्यांची दृष्टी तयार झाली आहे. परंतु याचा सगळयात मोठा धोका भारतातील लोकशाहीपुढे उभा राहिला आहे. भारताने लोकशाहीच्या सुदृढ विकासासाठी संसदीय शासनपध्दतीचा स्वीकार केलेला आहे. साहजिकच निवडणूका या शासनपध्दतीचा मुलभूत पाया आहे. परंतु हा पायाच ठिसूळ करून लोकशाहीला उध्वस्त करण्याचे काम जात व धर्मांच्या राजकारणाने होत आहे. समाजातील नेते संपूर्ण समाजाला बरोबर घेऊन जाऊन राजकारण करण्याऐवजी आपापल्या जातीला व धर्माला सोयीस्करपणे चुचकारून सत्तेचं राजकारण करीत आहेत. दुर्दैव म्हणजे यात त्यांना खूप यश आलं आहे, त्यामुळे जात-धर्माच्या आधारे राजकारण करून त्यात विकृतपण आणण्याचं पातक या धर्मांध व जात्यांध नेत्यांनी केले आहे. जात व धर्माच्या आधारे आपापली Vote Bank मजबूत करण्याचा प्रयत्न पक्ष व नेते करीत आहेत.

आज भारताचं वास्तव आहे की, देशातील सरसकट राजकीय पक्ष धर्म व जातीचं राजकारण करतो आहे. काँग्रेस पक्षाचा वैचारिक पाया व आधार धर्मनिरपेक्षता हाच आहे. तरी देखील काँग्रेसला उमेदवार निवडतांना त्याचा धर्म व त्याची जातीची ताकद त्याच्या मतदारसंघात किती आहे? हेच पहावं लागतं, म्हणजेच देशातल्या सत्ताकारणावर व राजकारणावर जात व धर्मांचं किती वर्चस्व आहे, हेच सिध्द होतं. सबंध देशाचे राजकारण करताना विशाल भूमिका घेतली जाते, पण घटकराज्यांच सत्ताकारण राबवितांना त्या-त्या राज्यातील धर्म व जातींचा आधार घेऊन राजकारण करणाऱ्या प्रादेशिक पक्षांशीत हातमिळविणी करावी लागते, हे आजचे भारतातले वास्तव आहे. ''धर्म हे राज्यकर्ता वर्गाच्या हातचे हत्यार असते आणि तो त्याच्या हुशारीने व चातुर्याने त्याचा वापर करून सत्तास्वार्थ साधत असतो'' हे कार्ल मार्क्सने सांगितलेले सत्य आज केवळ भारतातच नव्हेतर जगभर प्रत्ययास येत आहे. सत्ता मिळविण्यासाठी आणि मिळालेली सत्ता टिकविण्यासाठी राज्यकर्ते जात व धर्म यांचा कसोशीने मतलबी वापर करतांना दिसत आहेत. धर्मांचा, धर्मप्रमुखांचा व धर्मिक पूजास्थानांचा वापर करून सत्तेला मतांचा आधार देण्याचे काम राजकीय नेतेमंडळी करीत असतात.

धर्मनिरपेक्ष राज्यघटनेवर विश्वास ठेवून सत्तास्थाने मिळविण्याचा प्रयत्न करणारे सर्वच राजकीय पक्ष सत्ता मिळविण्याचे साधन असणाऱ्या निवडणुकीत मात्र धर्मनिरपेक्षतेच्या तत्वाला हरताळ फासतात. धर्म, जात व पोटजात यांचा

आधार घेऊन अधिक मते मिळवून निवडून येण्याचा प्रयत्न करतात. हिंदू परिषद, राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघ बजरंग दल इ. जाती व धर्मांचे कट्टर पुरस्कर्ते असलेल्या देश व समाजविघातक शक्तींशी हातमिळवणी करून सत्ता प्राप्त करण्याचा प्रयत्न करतात. साहजिकच यातून जातीयतेला आणि धार्मिकतेला खतपाणी घातले जाते. भारतातील सर्वच पक्ष लोकांच्या धार्मिक व जातीयतेच्या भावना चेतवून मते मिळवितात. या सर्वांनाच देशहितापेक्षा धर्महिताची व जातीयतेची अधिक ओढ लागलेली असते. भारतातले सर्वच राजकीय पक्ष आपण धर्मातीत आहोत, असे दाखवितात प्रत्यक्षात मात्र त्यांची कृती धार्मिकतेची आणि जातीयतेची असते. आज भारतात धार्मिकतेच्या राजकारणाला अक्षरशः ऊत आला आहे. हिंदू एकता आंदोलन, पतित पावन संघटना, बजरंग दल यासारख्या संघटना अल्पसंख्याक जमातींविषयी द्वेषाचे व सूडाचे राजकारण करीत असतात.

रामजन्मभूमी व बाबरी मशीद यावरून भारताच्या राजकारणाला तर कलाटणीच मिळाली आहे. याकांचे कोणतेही मुद्दे नाहीत म्हटल्यावर एखादा राजकीय पक्ष धर्मांचा व धर्मातील देव-देवतांचा आधार घेऊन धर्मांधतेचे व सत्तेचे राजकारण करीत असेल तर विकास हा मुद्दा बाजूला राहून धर्मसंघर्ष हाच कळीचा मुद्दा बनतो. मुळात देशातील जनतेसमोर भूक, उपासमार, गरिबी, आरोग्य इ. अनेक प्रश्न असतांना या प्रश्नांकडे सोयीस्कर दुर्लक्ष करून मंदिराची उभारणी करणे हा जाहिरनाम्यातला ठळक मुद्दा असतो. तेथेच धार्मिक व जातीय द्वेषाला सुरूवात होते. आज भारतात धर्म या शब्दाने दचकायला होते. सदाचरण, सहिष्णुता व मानवता हाच खरे तर धर्मांचा आधार असला पाहिजे, मात्र आजकाल वेद व उपनिषदांना चांगले दिवस आले आहेत. भारतातल्या सर्वच धर्मांमधील औदार्य लोप पावू लागल्याचं दिसतं आम्ही म्हणू तो धर्म असे सूत्र बनू पाहत आहे. जाती व धर्मांच्या राजकारणानं विवेक जवळपास संपुष्टात आला आहे. १९८५ साली देशाच्या स्वातंत्र्याची चळवळ उभी राहते, देश स्वतंत्र होतो, आणि वाटत राहतं देश, देशातील जनता विवेकाची कास धरील पण देशाला वेगळाच अनुभव येतो. हिंदूत्ववादी समजणाऱ्या व्यक्तीनं महात्मा म्हणून गौरविलेल्या गांधींच्या छातीत तीन गोळया झाडल्या. खूनी ब्राम्हण असल्याने इतर ब्राम्हणांची घरे जाळून सूड घेतला गेला, इथेच सामूहिक विवेकाचा बळी गेला. इंदिरा गांधींच्या खूनाचा सूड म्हणून असंख्य शिखांचं शिरकाण केलं गेलं इथंही विवेकाचाच बळी गेला. गुजरातची दंगल असेल वा अगदी अलिकडची भिमा कोरेगावची घटना असेल जातींच्या व धर्मांच्या चष्म्यातूनच आम्ही पहात आहोत. शबरीमला प्रवेशावरून देखील राजकीय पक्ष धार्मिक राजकारण करू पहात आहेत. अर्थातच या सर्व घटनांचा संबंध सत्ताकारण व राजकारण यांच्याशी अगदी दृढपणे जपला गेला आहे.

भाजप अगदी स्पष्टपणे हिंदूत्वाचे राजकारण करतो. हिंदूंना चुचकारून व आम्हीच हिंदूंचे तारणहार आहोत असे कार्यक्रम राबवून सत्तास्थाने मिळविण्याचा प्रयत्न या पक्षाने वारंवार केला आहेच. म्हणजेच धर्माचे राजकीयीकरण केले आहे. आता त्यात धर्मनिरपेक्ष म्हणविणारा काँग्रेस पक्ष देखील मागे नाही. गुजरात राज्यात झालेल्या विधानसभेच्या निवडणूकीतर काँग्रेसचे अध्यक्ष राहुल गांधी हे कसे हिंदू आहेत व ते जानवे घालतात, असे जाहीर करण्याची मजबुरी काँग्रेसवर आली. हिंदू मतदारांना खूष करण्यासाठी गुजरातमध्ये मंदिरांना तसेच कर्नाटकात हिंदू स्वामी - बुवांच्या मठांना

भेट देण्याची वेळ राहुल गांधी यांच्यावर येत, हेही राजकारणाच्या धार्मिकरणाच्या दिशेने पडलेले पाऊलच आहे. समाजाला सदसद्विवेक बुध्दी शाबूत राखण्याची जबाबदारी असलेले विचारवंतही याबाबतीत एकही शब्द काढत नाहीत, हे राष्ट्र देखील धर्मांचे राजकीयीकरण झाल्याचे द्योतकच आहे, असे दिसते.

धर्माप्रमाणेच जातींचे देखील राजकीयीकरण झाल्याचे आपण पहावयास मिळते साधारणतः १९९० नंतरच्या कालखंडात मंडल आयोगाच्या शिफारशींवरून देशात राजकारणाचा चेहरा बदलून गेल्याचे दिसते. उत्तरप्रदेश, बिहार, गुजरात, महाराष्ट्र इ. राज्यांचे राजकारण त्यामुळे प्रभावित झाले. मंडल आयोगामुळे व देशाच्या राजकारणात बदल निर्माण झाले. त्या-त्या राज्यात तेथील जात म्हणजे एक प्रकारे राजकीय पक्षच आहे, एवढे जातींचे राजकीयीकरण झाल्याचे पहावयास मिळते. महाराष्ट्रात मराठा, ब्राम्हण व मागासवर्गीय जाती यांचा राजकीय प्रभाव आपनास जाणवतो. महाराष्ट्राच्या विधिमंडळात मराठा आमदारांची लांबीच आढळते. ब्राम्हण व ब्राम्हणेत्तर राजकारणाचा मोठा प्रभाव महाराष्ट्रात वर्षानुवर्षे आपण अनुभवतो आहोत. त्या-त्या जातींची व जमातींची मंडळी त्यांच्या संबंधित पक्षांनाच मतदान करताना आढळतात. आंध्रात रेड्डी आणि कम्मा या दोन जाती प्रभावशाली आहेत. केरळमध्ये ब्राम्हण आणि इझवा या प्रमुख जाती असून नायर जातींचा तेथील राजकारणावर खूप प्रभाव आहे. उत्तर प्रदेशात जाट व राजपूत या जातींचा राजकारणावरचा प्रभाव जाणवतो. बिहार राज्यात राजपूत, ब्राम्हण, कायस्थ आणि आदिवासी या प्रमुख जाती तेथील राजकारणावर प्रभाव टाकून आहेत. कर्नाटकात लिंगायत व ओक्कलिगा ह्या दोन जातींचा विशेष प्रभाव आढळतो.

वरील जातींचा विचार केल्यास असे दिसते की, या प्रत्येक जाती कोणत्या ना कोणत्या पक्षांशी घट्ट बांधल्या गेलेल्या आहेत. जातींचे देखील राजकीयीकरण झाल्याचे स्पष्ट होते. भारतातल्या प्रत्येक राज्यात तेथील जातीसमुहांचे प्रमुख तेथील राजकीय नेतृत्व करीत आहेत. एकेकाळी देशात नेतृत्व करणाऱ्या राजकीय नेत्यांच्या जातीपेक्षा त्यांच्या कर्तुत्वाला महत्व दिले जात होते. आज मात्र तशी परिस्थिती राहिलेली दिसत नाही. जातीसमुहांचा प्रमुख आहे म्हणून नेता ही नवीन व्याख्या झाली आहे. त्या व्यक्तीचे काही कर्तुत्व असो अथवा नसो, तो जातींच्या हिताचे राजकारण करतो म्हटल्यावर जातीसमूह त्याला पाठींबा देतात. आपली जात आपल्या पाठिशी आहे ही खात्री संबंधित नेत्यांना असल्याने आपल्या पध्दतीने, स्वहिताचे राजकारण करण्याकडे कल वाढतो. आजचे चित्र पाहता असे स्पष्ट होते की दलित नेते राजकारण करतात मात्र त्यांच्यामागे फक्त दलित मतदार पहावयास मिळतो. अर्थात कोणत्याच जातींचा संपुर्ण प्रवाह त्या नेत्यासोबत असत नाही. तरी देखील आज मतदार आपला उमेदवार निवडताना तो आपल्या जातीचा,धर्माचा आहे की नाही याकडे विशेष नजरेतून पाहतो. आपापल्या जाती-धर्माच्या उमेदवाराला मतदान केल्याचे सुख व समाधान त्यांच्या चेहऱ्यावर आढळते. जात आहे, याचा विचार त्यांच्या मनात का येत नसावा, हा प्रश्नच आहे. तथापि जातींच्या नेत्यांनी त्यांच्या अनुयायांना आरक्षणासारख्या गोष्टींचे गाजर दाखविल्यानेच जातीसमूह आपापल्या जातींच्या नेत्यांच्या पाठिमागे पळताना दिसतात. महाराष्ट्रातील जवळपास ८० टक्के धनगर समाज २०१४ च्या निवडणुकीत श्री महादेव जानकर यांच्यासोबत होता. धनगरांना एस.टी या प्रवर्गातआरक्षण हवे आहे. हे आरक्षण मिळणारच या अपेक्षेने हा समाज भाजप सोबत गेला.

अद्याप आरक्षण मिळाले नाही ही गोष्ट अलाहिदा, मात्र महादेव जानकर व भाजप यांनी मात्र सत्तेचा फायदा घेतला. म्हणजे प्रत्येक जातीचा वापर राजकारणासाठी करायचा याची नवी पध्दत या देशात रूढ झाल्याचे आपणास पहावयास मिळते. अगदी अलिकडील काळात महाराष्ट्रात जातीयतेचे राजकारण फारच रंगल्याचे दिसते. प्रत्येक जातीला शिक्षण व नोकरीत आरक्षण हवे आहे. प्रगत असलेला ब्राम्हण समाज देखील यास अपवाद नाही. मराठा समाजालाही आता आरक्षण हाच आधार असल्याचे जाणवू लागले आहे. महाराष्ट्र सरकारने मराठयांना १६ टक्के आरक्षण दिले. हे आरक्षण घटनेनुसार आहे की नाही? ते न्यायालयासमोर टिकेल की नाही? याची खात्री सरकारला देखील नाही. तथापि, निवडणुका डोळयासमोर ठेवून जातींचे राजकीयीकरण करण्याचा प्रयत्न केल्याचे दिसते आहे.

थोडक्यात, आज भारतातल्या प्रत्येक जाती धर्माला चुचकारून हवा तसा सत्तास्वार्थ साधण्याचा प्रयत्न या देशातली राजकारणी करीत आहेत. सत्तांध झालेले राजकारणी जाती व धर्मांचा मतलबी अर्थ लावीत आहेत. जाती व धर्मांच्या आधारेच आपला उध्दार होऊ शकतो हा विचार त्यांच्या मनात तयार झाला तो या नेत्यांमुळेच. जाती-धर्मांच्या रंगांनी मानवतेचा रंग काळवंडून गेला आहे. जाती-धर्मांचा खोटा अभिनवेष प्रत्येकाच्या वागण्या-बोलण्यात दिसत आहे. जाती-धर्मांच्या या राजकीयीकरणाचा प्रतिबंध करायचा असेल तर धर्मांच्या व्यापक कल्याणकारी व मानवतावादी विचारांचा जयघोष करावा लागेल. हा जयघोष राजकीय घोषणांचा असून चालणार नाही, तर तो मानवकल्याणाचाच असायला हवा. सत्ता ही लोकांच्या हितासाठी असते, हे वास्तव जरी असले तरी जाती-धर्मांचा राजकीय वापर करून मुठभरांसाठी सत्ता राबविण्याचा खेळ अनेक वर्षे येथे चालू आहे. जात-धर्मांचे राजकीयीकरण ही तुमच्या माझ्या हृदयावरची भळभळती जखम आहे. ही जखम भरून काढण्यासाठी आपण अखिल मानवतेच्या कल्याणाची प्रतिज्ञा करूया!

संदर्भ सूची

१) भारतीय लोकशाही - सेज प्रकाशन - राजेंद्र व्होरा, सुहास पळशीकर
२) धर्म, समाज आणि राजकारण - संपादन - डॉ. अशोक चौसाळकर
३) भारतीय लोकशाही प्रक्रिया - साईनाथ प्रकाशन नागपूर - डॉ. अलका देशमुख
४) देश-प्रदेश - सुहास पळशीकर
५) सत्यागृही विचाराधाराचे अंक
६) योजना व लोकराज्य मासिके
७) लोकसत्ता, म.टा, लोकमत मधील काही लेख
८) डॉ. कुमार सप्तर्षी, डॉ. रावसाहेब कसबे, प्रा. सुभाष वारे यांच्या भाषणातील काही ठळक मुद्दे.

67